

MILAN MOGUŠ

USKOČKA EPOPEJA U POEZIJI S. S. KRANJČEVIĆA

Milan Moguš
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
YU, 41000 Zagreb

UDK:886.2.09:929 KRANJČEVIĆ
Izvorni znanstveni rad
Ur.:1990-03-15

Senjska tematika i, u tom okviru, uskočka epopeja prisutna je u poeziji Silvija Strahimira Kranjčevića od njegove prve pjesme »Senju-gradu« do pjesme »Zadnja uskočka šajka« koju je u svom posljednjem izdanju stavio na zadnje, oproštajno mjesto. Kao da je time htio pokazati kako je kao čovjek i pjesnik uvijek nosio u sebi rodni Senj i uskočku epopeju. Upravo ta epopeja bila je najčvršća veza između narodne poezije i Silvija Strahimira Kranjčevića.

Pomnim čitanjem poezije Silvija Strahimira Kranjčevića (1865-1908) može se doći do spoznaje da je Kranjčević utkao u svoje djelo sve bitne strune vlastitoga kulturnoga i političkoga svjetonazora. Učinio je to na sebi svojstven način, lepršavim stilom, najboljim u ondašnjem periodu hrvatske književnosti. Upravo impresionira raspon tema kojima Kranjčević posvećuje svoje stihove, ali i ono na što se naslanja u izgradnji vertikalne hrvatske književnosti. Možda u tom sklopu nije nevažno podsjetiti da je prvu zbirku pjesama, svoje *Bugarkinje* tiskane u Senju 1885. godine, posvetio uspomeni Augusta Šenoae, tj. ponajboljem piscu hrvatskog 19. stoljeća koji je u literaturi označio čitavo jedno razdoblje pod nazivom »Šenoino doba«. Sklon dakle da zamijeti u književnoj baštini ono najbolje, Kranjčević neprestano crpi iz te baštine i svrhovito ugrađuje u vlastite stihove prepoznatljive književne poruke. Ovom bih prilikom upozorio na dva takva postupka: jedan iz umjetničke poezije, drugi iz usmene, narodne.

Kad u pjesmi *Pristup* čitamo da mati domovina nije zaboravljena niti će biti

»Dok se bura tvojim hrašćem vije,
sve nas žive zemlja ne pokrije«,

onda citirani stihovi, što su u pjesmi posebno označeni navodnim znakovima, jasno pokazuju da se Kranjčević poslužio stihovima iz pjesme *Domovina* Antuna Mihanovića, poznatija prema prvim stihovima kao *Lijepa naša domovina*, odnosno hrvatska himna. Ali to ujedno određuje i Kranjčevićev odnos prema stihovlju vlastite prošlosti, njegovu identifikaciju s Mihanovićevim stihovljem.

Drugi se primjer prepoznaje u pjesmi *Iseljenik kad naš »čovo . . . bježi od kukavne sreće nekud pod obzorje novo«* i u mislima nazire kako turobna žena priča djeci priče, odnosno pjeva pjesme. I Kranjčević nastavlja:

*Pjeva im nevoljko pjesmu: »mladoj o kraljici Mari«,
Kako joj zlaćanu krunu »moro« je odnio crni.*

Zacijelo nije potrebno ovdje posebno upozoravati da je Kranjčević unio u svoje stihove motiv poznate narodne pjesme o Marinoj kruni koja je poznata širom primorja, a u Senju i u Kranjčevićevo doba i danas.

Dovoljna su, mislim, i ova dva primjera da se vidi kako je u Kranjčevićevoj poeziji našla svoj odraz ne samo njegova svakodnevnica nego i baštinjenje kulturnopovijesnih vrijednosti. Stoga nije teško razumjeti da je Kranjčević, u širokom rasponu tema, obrađivao i one što su se već prethodno našle u narodnom epskom pjesništvu. Kranjčevićeva pjesma *Guslar* već i naslovom pokazuje simboliku spomenute veze.

U spomenutom okretanju kulturnopovijesnim vrednotama kod Kranjčevića nije teško prepoznati činjenicu da jedno od vodećih mjesta koje je povezano s epskom narodnom pjesmom zauzimaju senjski uskoci, dakle junaci njegova rodnoa grada. Odaju to već sami naslovi pjesama: *Na obali uskočkoga grada*, *Na Nehaju*, *Zadnja uskočka šajka* itd. Uskočka je epopeja bila za Kranjčevića nepresušan izvor; iz toga je izvora crpao – čas više čas manje – čitavoga života. Duh uskoka nosio je u sebi mladi, domoljubni Kranjčević, uskocima se vraćao i zreli, misaoni Kranjčević, a zapad uskočke ere crta Kranjčević u predosjećaju svoga životnoga sutona.

Može se ovdje naglasiti da Kranjčević nije neki senjski kroničar i povjesničar uskoka. Kranjčevićev nastup u književnosti pada u vrijeme povišene pravaške temperature kada se nastojalo da i književnost ide ukorak s ritmom borbe. U takvoj borbi nisu važni detalji nego blokovi koji ruše. A jedan od takvih blokova bio je grad Senj sa svojim borbenim i buntovnim uskocima:

*Sloboda se porodila
Kad je davni
Uskok slavni
Tuj oštrio handžar ljut;
Kad je dičan
boju vičan
Odbijao okov krut!*

(Senju-gradu)

I zato uskoci nemaju u Kranjčevićevim pjesmama nekakav usko regionalni, specifično senjski karakter, nego prerastaju lokalne okvire: oni postaju borci i osvjetnici, pobjednici i uzori za sve one koji misle kao Kranjčević.

Zbog ovakva doživljavanja, Kranjčevići su uskoci ostali u neku ruku jednostrani. Da, to su krasni ratnici koji se odupirahu i Lavu i Zmaju, ali samo ratnici neisklesane fizionomije. To je zapravo Kranjčevićeva vizija ratnika. Takve je uskoke nalazio Kranjčević samo na tri mjesta

u Senju: na Nehaju (*«... sa Nehajeva visa / Slobodu gdje je Uskok branit znao»*), na Orlovu gnijezdu (*«Tu 'orlovskih' podno 'gora' / Sloboda se porodila»*) i u crkvi sv. Franje (*«Sred grada u kamenu Senju / Na glasu je božiji hram / To crkva je svetoga Franje / I mrtvih uskoka stan»*) – dakle na mjestima ratničkoga života i groba. Više od toga Kranjčeviću i nije trebalo. Nehaj i Orlovo gnijezdo, sazidana i prirodna obrambena točka, idealno smješteni povrh samoga Senja, bijahu kao stvoreni za zastave, za simboliku. Nehaj je bio za Kranjčevića branik, i to ne samo senjski branik, nego *«svehrvatski kamen-grad»*, prvi i najistaknutiji. Uz legendarni i legitimni Nehaj imadahu senjski uskoci i svoje prirodno skrovište na Orlovu gnijezdu. Taj je lokalitet sačuvala senjska tradicija kao tajno sastajalište uskočkih vođa, kao mjesto gdje su se zapravo kovali bojni planovi. Primivši tu predaju koja – kao i svaka predaja – više dodaje negoli oduzima, smjestio je Kranjčević na Orlovo gnijezdo početak svog dramskog pokušaja *Fra Antonio*, označivši ga kao *«tragediju iz senjske borbe za slobodu»*, gdje su u noći započeli dogovor uskočki vođe. I, konačno, poklon uskočkim grobovima u franjevačkoj crkvi znači za Kranjčevića dužnost potomaka, ali i nadahnuće za nastavak borbenih djela koja heroji – iako mrtvi – zahtijevaju od svoga pokoljenja.

Jednostavnost pa i jednostranost u crtanju uskočke fizionomije odrazila se i u jednostavnosti pejzaža i malobrojnih rekvizita. Bura, samo ta bura, što se *«nesmiljeno diže»*, i more uzavrelo od bure, i krš, pustoš morska niz koju *«valjaju se vali»*. Jest, slike škrte i slične, ali snažne i impresivne. Malobrojni rekviziti, ali najadekvatniji da ocrtaju atmosferu nemira. Bura, more i krš – kako jednom zgodom napisa Kranjčevićeva supruga Ela – bijahu Silviju *«ono što je najljepše u*

Sl. 61. – Prvotni izgled kuće hrvatskog pjesnika S. S. Kranjčevića, akvarel senjskog slikara Držislava Erlera

Senju«. Ta su se tri elementa stapala u Kranjčeviću nemiru. A više od toga tom mladom senjskom buntovnom pjesniku i nije trebalo.

Osjećanje uskočkoga bunta formirala je u Kranjčeviću mala, građanska, senjska sredina, sklona buntovništvu i prkosu. Temperamentni Kranjčević, zanesen impulsom borbe, lako je prihvatao takve uskoke. Ali Kranjčević ne ostaje samo na tome: on svoj zanos razvija, ucjepljuje uskočka svojstva svim ugnjetenim sunarodnjacima:

*Jedna braća, jedne misli ljudi
Složna desna, zajedničko groblje,
Kad sloboda od nas žrtvu pita,
Nek se znade, da to roblje nije
Što se grli preko Velebita!*
(Hrvatskoj braći iz Dalmacije)

U tom svjetlu Kranjčevićev Senj dobiva šire razmjere: on postaje reprezentant svih branilaca kućnoga praga:

*Senju-gradu, stara diko,
Zlatna kruno svih Hrvata
(Senju-gradu)*

Poistovjećujući tako senjsku tematiku s općenarodnom, znao je Kranjčević ići i suprotnim kolosijekom: domovinski problemi često su dani u senjskim okvirima. Uzmimo, samo kao primjer, pjesmu *Nad rasapom moga grada*. Već podnaslov te pjesme, »*Pred saborske izbore*«, pokazuje da se »*rasap moga grada*« ne odnosi samo na Senj, nego da je taj »*moj grad*« pjesnička projekcija široke domovine u grad pod Nehajem. Tu je Senj kao domovina u minijaturi. To se lijepo vidi u pjesmi *Sijelo* gdje se u rakama, koje su »*mrtvijeh uskoka stan*«, ne nalaze samo senjski uskoci nego i ratnici iz drugih krajeva. Svenarodno grobište prikazano je u slici senjske rake:

*A velika grobnica ova
Ko hrvatska zemlja je sva.*

Zato se može reći da su uskoci, Senj i domovina bili za mladoga Kranjčevića upravo nedjeljiva cjelina.

I zreli se Kranjčević vraćao po gradu u zavičaj. Nizom lirski obojenih slika ispjevao je tada Kranjčević svoje *Uskočke elegije*. Kao što je poznato, radi se o nizu od 12 pjesama koje su kao cjelina objavljene u *Izabranim pjesmama* 1898. godine. Kao motto naveo im je Kranjčević ove stihove Adama Mickiewicza:

*Štuješ li slobodu, ljubiti li ju umiješ
Razgovoru našem nije treba riječi:
Ja tvoj uzdah, suzu svoju ti razumiješ!*

Njihova je pojava predstavljala svakako nešto što dotada u hrvatskoj poeziji nije bilo uobičajeno. Pjevajući o isječcima života maloga svijeta, zaokupljenoga poslom, Kranjčević otkriva čitaocu brigu senjske i primorske svakodnevice. Ovim tužaljka kao da je Kranjčević bio najbliže stvarnome Senju, a po načinu pričanja narodnoj poeziji. To pokazuje već prva pjesma, *Pristup*, ispjevana po uzoru na narodni deseterac:

*Ej, vi muke, nikad oplakane.
Ma kukali preko groba svoga!
O, moj dome – na sve četir' strane
Zgažen raju usred srca moga!*

I u tom se stilu nižu stihovi sve do kraja pjesme gdje stoji

*Ne nabiraj na plač, majko, usne,
Što ti pjevač mrgodne je čudi,
Crna sanko, što se njemu usne
Pa nariče, kad u gusle gudi!*

Listajući jednu uskočku elegiju za drugom, proničemo u naravna i ljudska razmišljanja običnih, Kranjčeviću bliskih ljudi. Tu je Stari oporbenjak, majstor Vale, »dobričina neka, srca puna šale«, ljutit jedino na političare; tu je Naš čovo koji – nesvijestan svoje nesreće – s užitkom opisuje borbu u kojoj je, braneći drugoga, izgubio obje ruke; tu je veoma reljefan lik *Iseljenika*, našeg ekonomskog emigranta koji se stegnuta grla sjeća svog toplog ognjišta i pjesme o »Marinoj kru-ni«; tu je *Velebitska baka*, pogrbljena i radina, sa svojom kozom i komadićem zemlje; tu je i *Sirenin dragi*, pomorac koga majka već oplakuje jer će sigurno naći grob među valovima, u zagrljaju Sirene. Mogu se još nizati ovakve sličice, ali će i ovo biti dovoljno da se vidi kako je na svakoj slici utisnut žig brige i patnje kao karakteristične oznake primorskoga čovjeka. Za razliku od snažnih i voluminoznih uskoka ovdje gledamo obične ljude, ali izrađene tipove. Svaki se od njih nalazi u svom ambijentu, reagira na drugačiji način, živi posebno. Sve to stvara neko šarenilo ljudi, boja, pejzaža, sve je u pokretu. Pravi primorski mozaik. Nema zvučnih rečenica, širokih gesta i teških riječi, ali je sve puno teških života, »mukotrpnih i veletrudnih sudba«. Kranjčević se tako sa svojim senjskim tužaljicama, nazvanim *Uskočkim elegijama*, dodirnuo nesvakidašnje teme u ondašnjoj lirici – ekonomskog stanja, bolje reći, ekonomskog propadanja. U tom pogledu najizrazitija mu je pjesma *Na obali uskočkoga grada*. Nema više ponosnih jedrenjaka i ras-cvjetale trgovine, nego u Senj dolaze susjedni otočani, »ostvrljanska braća« koja »na maloj lađi malo blago broje« donoseći tek nešto grožđa, smokava i melona. A i to »malo blago« skucano je veoma teško na pedlju zemlje.

Koliko god htio, Kranjčević nije mogao u ovim pjesmama dati široku, zaokruženu sliku Senja s ruba prošloga stoljeća. Stoga su *Uskočke elegije* samo fragmenti ekonomske nizbrdice koju je Kranjčević temeljitije zahvatio u svom napisu *Grad Senj*, objavljenom u sarajevskom časopisu »Nada« 1900. godine. Ali i u ovim sličicama Kranjčević je opet bio svoj: našao je uvijek riječ suosjećanja i vjere u bolju budućnost:

*Nu, ne boj se, starče, doć' će bolja ljeta;
Tebe će otkupit i taj novčić mali,
Krvopija tvojih ni sve blago sv'jeta!
(Na obali uskočkoga grada)*

Ovaj povratak rodnome kraju može se objašnjavati izvanredno teškom društvenom i političkom situacijom koja je Kranjčevića iz doba *Bugarkinja* ušutkala da ne grmi o jadima Bosne gdje je tada (u Sarajevu) živio, nego da ciklusom *Uskočke elegije* i nekoliko ljubavnih pjesama pjeva o nečemu što nema veze s ondašnjim bosanskim prilikama. Može se to, dakle, činiti kao bijeg iz bosanske stvarnosti. S druge strane, možda je to, kako neki misle, bilo ispunjenje obaveza prema kraju iz kojega je Kranjčević nikao i koji je toliko volio. Čini se da su ipak najbliže istini oni

literarni historičari i kritičari po kojima je Kranjčević, svraćajući češće u zavičaj, vidio postupno ali neumitno propadanje zapadne, primorske Hrvatske, pa te bolove pretakao u stihove ciklusa *Uskočke elegije*. To je zapravo bio nastavak Kranjčevićeva promatranja uskočkih sudbina. Jer u *Uskočkim elegijama* nije Kranjčević bez svoga poznatoga krika, nego je drugačija građa zahtijevala drugačiju obradu. K tomu treba dodati da u vrijeme *Uskočkih elegija* Kranjčević više nije početnik-stihotvorac nego već izgrađen pjesnik.

Kranjčević nikada nije zaboravio svoje »rodište«. Od pjesme *Senju gradu*, jedne od prvih, senjska se tematika i, u tom sklopu, uskočka epopeja stalno provlače kroz Kranjčevićevo pjesništvo, sve tamo do pjesme *Zadnja uskočka šajka* koju je u zbirci 1908. godine stavio na počasnno, oproštajno mjesto. Kao da je simbolički htio pokazati svoj početak i završetak i života i pjesnikovanja s onim što mu se duboko usjeklo u srce: Senj – kolijevka uskoka i njihove epopeje. Upravo je ta epopeja, od njezina vrhunca do sutona bila najjača veza između narodne poezije i Silvija Strahimira Kranjčevića.

DIE EPOPÖE DER USKOKS IN DER DICHTUNG VON S. S. KRANJČEVIĆ

Zusammenfassung

Die Senj Tematik, und, in dem Ramen die Epopöe der Uskoks, ist der Dichtung von Silvije Strahimir Kranjčević dauerend präsent: schon im Gedicht *Senju-gradu*, einem der ersten, bis zum Gedicht *Zadnja uskočka šajka*, dem er in seiner letzten Sammlung einem Ehreenplatz, einem Abschiedsplatz gab. Als ob er auf eine symbolische Art zeigen wollte, wie er als Mensch und als Dichter begann und endete – mit dem, was ihm am tiefstem am Herzen lag: Senj – die Wiege der Uskoks und deren Epopöe. Gerade diese Epopöe, von ihrem Hohepunkt bis zur Dämmerung, war die stärkste Verbindung zwischen der Volksdichtung und Silvije Strahimir Kranjčević.